

POLİSİN FƏALİYYƏTİ VƏ İNSAN HÜQUQLARININ TƏMİNATI

P L A N:

1. İnsan hüquqlarının təminatıda polis fəaliyyətinin hüquqi əsasları.
2. İnsan hüquqlarının təminatı sahəsində polis təyinatı və fəaliyyəti.
3. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tətbiqi ilə bağlı polis əməkdaşının səlahiyyətləri.

1. İnsan hüquq və azadlıqlarının təminində DİO fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının anlayışı və təsnifatı.

Konstitution maddələrə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına müdafiəsinə dövlət tərəfindən təminat verilir. Bu müdafiənin mexanizmində ictimai asayiş və təhlükəsizliyin mühafizəsi üzrə fəaliyyətdə əksər dövlət orqanları böyük rol oynayır və bununla da onların normal fəaliyyətinə yardım edən əsas şərtlərdən biri qismində çıxış edir. Lakin tam həcmdə göstərilən funksiyaları hüquq mühafizə orqanları icra edir. **Bura aiddir:**

1. Məhkəmə;
2. Prokurorluq;
3. DİO;
4. Dövlət təhlükəsizliyi orqanları;
5. Vergi xidməti;
6. Gömrük orqanları və s.

Bu funksiyalar onların fəaliyyətinin müvafiq hüquqi əsasları ilə müəyyən edilir.

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsində daxili işlər orqanları böyük imkanlara malikdir. Bu orqanlar icra hakimiyyətinin vahid dövlət mərkəzləşdirilmiş təşkilatı kimi müəyyən edilir. Onlar AR təhlükəsizliyini təmin edən və DİN sistemi çərçivəsində polis, istintaq aparatı, mühafizə, daxili qoşunlar və s. DİO hissələrinin qarşısında duran vəzifələri həyata keçirən qüvvələrin tərkibinə daxildir. Əlbəttə ki, DİO sistemində tərkib hissələrin müxtəlifliyi xidmət və strukturlar arasında səlahiyyətlərin bölgüsünü də güman edir. Lakin mövcud fərqlərə baxmayaraq bu orqanların hüquq-mühafizə funksiyaları təbiidir və əsasən DİO fəaliyyəti sahəsində mühafizə məsələlərinin həlli ilə şərtləndirilir. Əslində, insanın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini qabaqcıl vəzifə hesab etmək olar, çünki onların əsasında şəxsiyyət və cəmiyyət üçün vacib olan iqtisadi və mənəvi həyati dəyərlər durur, əksər cinayət və hüquqpozuntuları isə məhz həmin dəyərlərə qarşı yönəlib. Daxili işlər orqanları da həmin cinayətlərə qarşı mübarizə aparır.

İnsanın öz hüquq və azadlıqlarından istifadə etmək imkanı da həmin mübarizənin effektivliyindən asılıdır. Daxili işlər orqanları aşağıdakı funksiyaları icra edərək hüquq və azadlıqları təmin edirlər:

- ◇ ictimai asayışı təmin edir;
- ◇ cinayət və digər antiictimai hərəkətlərin vaxtında qarşısını alır;
- ◇ çevik və tam şəkildə cinayətlərin üstünü açır;
- ◇ cinayətkar qəsdlərdən vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını, qanuni maraqlarını qoruyur;
- ◇ cinayətləri və digər hüquqpozuntularını törəyən səbəbləri üzə çıxarmaqda və kənar edilməsində iştirak edir;
- ◇ yol hərəkəti təhlükəsizliyini və avtonəqliyyat vasitələrinin effektiv istifadəsini təmin edir;
- ◇ AR DİN sisteminin bölmə, müəssisə və təşkilatlarının və bütün vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətində qanunçuluğa ciddi riayət etməni təmin edir;
- ◇ kadrların seçimi, tərbiyəvi və yerləşdirilməsini həyata keçirir; şəxsi həyatın yüksək xidməti və döyüş hazırlığı səviyyəsini təmin edir;
- ◇ ictimai asayişin mühafizəsində, cinayətkarlıqla mübarizədə və DİO fəaliyyətinin digər sahələrində elm, texnika və qabaqcıl təcrübəni geniş istifadə edir.

Göstərilmiş problemlərin həlli hər bir insanın müxtəlif tələbat və maraqlarının qane edilməsi ilə sıx bağlıdır, çünki demokratik qanunların tələblərinə ciddi riayət, asayişin sabitliyi və etibarlığı cəmiyyətdə şəxsiyyətin həqiqi azadlığı üçün vacib şərtədir, onun hüquq və azadlıqlarının bütün sisteminin tam həyata keçirilməsində zəmanətdir. Görünür ki, məhz buna görə fikir mövcuddur ki, **insanın hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi üzrə DİO-nun fəaliyyəti - əhaliyə xidmət göstərmə kimi adlandırılır.**

Beləliklə, İnsanın hüquq və azadlıqlarına təminat vermə DİO-nun öz funksiyalarının icrasının ümumi fonunda aparılır. Bu funksiyalar hər bir insanın maraqlarının qane edilməsi ilə sıx əlaqəlidir, çünki qanunların tələblərinə ciddi riayət, sabit asayiş cəmiyyətdə insanın həqiqi azadlığı üçün vacib şərtədir, vətəndaşların bütün hüquq və azadlıq sisteminin həyata keçirilməsində zəmanətdir. Bundan başqa, DİO öz funksiyalarını icra edərkən başqa icra orqanlarına xas olmayan səlahiyyətlərə malik

olurlar. Yəni, onların hüququ var ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda vətəndaşların şəxsi azadlığını məhdudlaşdırsınlar. **Bu orqanların mövcudluğu, «hakimiyyətin təsdiq olunması üçün yox, hər bir insanın özbaşınalıq və zorakılıqdan müdafiə olunması üçün, dövlətin tamhüquqlu tərəfdarı kimi özünü hiss etməsi üçün lazımdır».**

DİO tərəfindən insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması aşağıdakı məsələlərin həllinə xidmət edir:

- 1) asayişin qorunub saxlanması;
- 2) şəxsi təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- 3) cəmiyyət və dövlətin daxili və xarici təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Belə müddəa qanunçuluq prinsipinə riayət etməkdə daxili işlər orqanlarının üzərinə xüsusi məsuliyyət qoyur. Buna görə DİO-nı müəyyən edərkən onun dəqiq həqiqi əsaslarda ifadə olunan səlahiyyətlərinin hüquqi strukturunu qeyd etmək vacibdir. Məsələn, dövlətin və daxili işlər orqanlarının funksional vəzifələrindən biri - insan həyatının qorunmasıdır. Bu məqsədlə polis əməkdaşları Qanunla müəyyən edilmiş hallarda silah, xüsusi vasitə və fiziki təsir istifadə edə bilər. Hüquqi göstərişlərə ciddi riayət asayişin qorunması, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi sahəsindəki məsələlərin icrası üçün vacib zəmanətdir. Buna görə də hüquq-mühafizə orqanlarının, o cümlədən DİO-nın təşkili və fəaliyyətinin hüquqi əsaslarına dair məsələlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

DİO-nın fəaliyyətinin hüquqi əsasları dedikdə - konkret ifadə forması olan (normativ-hüquqi aktlar və yaxud hüquqi prinsiplər) müəyyən hüquqi mənbələri başa düşmək lazımdır. Göstərilən formalar daim bir-birinə təsir edir və bəzən hüquq prinsipləri qanunverici aktların normalarında təcəssüm olunaraq, özləri də hüquq norması olur və tək-cə ideyanın yox, həm də mütləq normanın normativ məzmunu və qüvvəsini əldə edirlər.

Məlum olduğu kimi, istənilən halın sistemləşdirilməsi onun **təsnif edilməsini** də güman edir, hüquqi əsaslar da bu halda istisna deyil. Hüquqi əsasların təsnif edilməsi onlar arasında təbii əlaqələri aşkar etməyə, problemin elmi işləməsinin ümumi vəziyyətini əks etdirməyə imkan verir, göstərilən halın elementlərinin dolğun təsvirini

verir və anlayış aparatını dəqiqləşdirməyə imkan verir. Onun nəzəri və praktiki dəyəri də məhz bundadır. Hüquqi ədəbiyyatda hüquqi əsasların təsnifatının müxtəlif təməlləri mövcuddur. Onlardan ən mühümlərinə nəzər yetirməyə çalışırıq.

Əvvəl qeyd olunduğu kimi, DİO-nun təşkili və fəaliyyətinin hüquqi əsasları vacib hüquqi zəmanət kimi iki əsas formadan ibarətdir. Bunlar - **hüquq normaları və hüquqi prinsiplərdir.**

Hal-hazırda insan və vətəndaşın hüquqları sahəsində DİO-nun təşkili və fəaliyyətini nizamlayan kifayət qədər geniş normativ-hüquqi aktlar bazası var.

Onlara aiddir:

1. AR Konstitusiyası;
2. Qanunlar;
3. Prezidentinin fərman və sərəncamları;
4. DİN normativ aktları;
5. DİO-da müvafiq xidmətlər haqqında Əsasnamələr;
7. Beynəlxalq-hüquq aktları;
8. Konstitusiyaya və Ali Məhkəmənin qərarları.

Sadalanmış normalar bir-biri ilə iyerarxiya asılılığındadırlar, hüquqi qüvvəsinin dərəcəsi ilə ifadə olunurlar, bu da onların təsnifatı üçün əsaslardan biri kimi çıxış edir. Beləliklə, elementlərinin ardıcılığı və uzlaşması tələblərinə cavab verən bütöv normativ materiallar sistemi bərqərar olur.

Dövlətin qanunverici aktlarının sistemində olduğu kimi DİO-nun təşkili və fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının iyerarxiyasının zirvəsində konstitusiyaya normaları durur. Bu normaların belə vəziyyəti AR Konstitusiyasını vətəndaşların hüquq və azadlıqları sahəsində dövlət fəaliyyətinə dair əsas müddəaları təsbit edən ümumi xarakterli normativ akt kimi müəyyən edir. Eyni zamanda əvvəlki fəsildə qeyd olunduğu kimi, ali hüquqi qüvvəsi olan normativ-hüquqi akt kimi AR Konstitusiyası birbaşa təsir qanunudur. Onun normaları yerinə yetirilməsi DİO və digər hüquq-mühafizə subyektlərinin birbaşa vəzifəsidir.

Bununla əlaqədar İ.İ.Lukuşukun mövqesi ilə razılaşmaq lazımdır: «Ümumi və ali hüquqi qüvvəyə Konstitusiya malikdir, ona zidd olan hüquqi normalar qüvvəsiz olacaq».

Konstitusiyanın əsasında ədalət və bərabərliyin təcəssümü olan hüquq haqqında, insan hüquqları və dövlət hakimiyyətinin idarə mexanizmi haqqında təsəvvürlər durur. «Qanunçuluq, vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, ictimai asayişin qorunması və cinayətkarlıqla mübarizə üzrə» tədbirlərin görülməsini AR Konstitusiyası tərəfindən dövlətin səlahiyyətlərinə aid edilməsi DİO-nun təşkili və fəaliyyəti üçün Konstitution əsas kimi çıxış edir.

Dövlətimizin əsas Qanununda insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının üzərinə mühüm bir vəzifə kimi qoyulmuşdur (maddə 71). Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında geniş formada təsbit olunan bu hüquq və azadlıqların etibarlı mühafizəsi icra hakimiyyəti sistemində mənsub olan polisə də fəaliyyətinin əsas prinsiplərini təşkil edir.

Bir sıra alimin fikri görə, insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsində DİO funksiyaları haqqında məsələ həmin orqanların səlahiyyəti haqqında məsələ ilə sıx bağlıdır. Təbii ki, DİO səlahiyyətlərinə yalnız onların fəaliyyətini tənzimləyən, hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş hüquq və vəzifələr daxildir. Bunun nəticəsində DİO hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi həlledici dərəcədə səlahiyyətlər üzrə norma yaradıcılığının keyfiyyəti ilə müəyyən edilmişdir.

Əsas hüquq sahələrinin məcəllə aktlarında olan hüquqi normalar da, həmçinin DİO fəaliyyətinin hüquqi əsaslarına əlavə edirlər. Məsələn, İnzibati xətalər məcəlləsi və cinayət məcəlləsində **maddi-hüquq** normaları var, hüquq pozuntularının tərkibi və onların törədilməsinə görə sanksiyalar bu məcəllələrdə müəyyən edilir. Bu qanunverici aktları bilmək - DİO əməkdaşlarının hüquq tətbiqi fəaliyyətində çox vacibdir, çünki onların vəzifəsi - vətəndaş hüquqları, ictimai asayişin qorunması və cinayətkarlıqla mübarizədir. Bundan başqa, İnzibati xətalər məcəlləsində və cinayət-prosessual məcəllədə prosesual xarakterli normalar da var. **Məsələn**, cinayət prosesi iştirakçılarının hüquq və vəzifələri təyin edilib, **qəti imkan** tədbirlərinin və sübut

növlərinin siyahısı verilib, cinayət işinin açılması, təhqiqatın aparılması qaydası nizamlanıb.

Bu məsələdə Konstitusiyadan sonra həlledici əhəmiyyət DİO fəaliyyəti sahəsində yaranan və dövlət maraqları və münasibətlərini tənzimləyən qanunlara ayrılmışdır. Bu qanunlarda DİO vəzifələri müəyyən edilir, onların funksiyaları və baxdığı sahə təsbit olunur, hüquqi tənzimləmənin obyektləri müəyyən edilir. DİO səlahiyyətlərinin tənzimlənməsi üçün cinayət, cinayət-prosessual qanunvericilik, inzibati xətlər haqqında qanunvericilik, məcəllə və bəzi başqa hüquqi sənədlərdə olan hüquqi normalar böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məhz yuxarıda göstərilən prinsiplər əsasında daxili işlər orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən «Polis haqqında», «Əməliyyat axtarış fəaliyyəti haqqında» qanunlar, kodifikasiya formasında sistemləşdirilmiş Cinayət Məcəlləsi, Cinayət Prosesual Məcəllə, İnzibati Xətlər Məcəlləsi və digər normativ-hüquqi aktlar qəbul olundu. Bu hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və dövlətimizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunan insan hüquq və azadlıqlarının tələblərinə tam uyğundur.

Polis hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti çoxsaylı mürəkkəb münasibətlər sistemini əhatə edir. Yalnız ölkə qanunları (Cinayət Məcəlləsi, Cinayət Prosesual Məcəlləsi, İnzibati Xətlər Məcəlləsi və s.) və sahəvi normativ-hüquqi aktların (əmr, təlimat, nizamnamə və s.) vasitəsi ilə qeyd edilən sahədə daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi mahiyyətini və hədlərini müəyyən etmək mümkün deyil. Bu səbəbdən «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bu qanunun fəaliyyətində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

«Polis haqqında» Qanunun ilkin müddəalarında insanların həyatının, sağlamlığının, hüquq və azadlıqlarının, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrinin və mülkiyyətinin hüquqazidd əməllərdən qorunması məzmununda verilməsi daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin sivil və bəşəri dəyərlərə söykənməsinin bariz nümunəsidir. Adı çəkilən Qanunda polisin fəaliyyət prinsipləri və istiqamətlərinin, hüquq və vəzifələrinin, maddi və sosial təminatının təsbit olunması daxili işlər

orqanlarının fəaliyyətində yaranan müxtəlif münasibətlərə hüquqi don geyindirməklə bu fəaliyyətə sosial nəzarəti də təmin etdi.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarından biri kimi «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun da xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Polisin fəaliyyətində daha tez-tez görməyə adət etdiyimiz post-patrul xidməti və yol-patrul xidmətinin, sahə inspektorların işinə görə qiymət vermək yanlış olardı. Çünki, daxili işlər orqanları tərəfindən cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin müəyyən qismi qeyri-aşkar üsullarla tətbiq edilir. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu - əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyir və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqinə hüquqi təminatlar sistemini müəyyən edir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti – müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla əməliyyat axtarış tədbirlərinin (qeyd edilən tədbirlər «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsində təsbit edilmişdir və 19 əməliyyat-axtarış tədbirini əhatə edir) həyata keçirilməsidir.

Xüsusilə qeyd etmək istəyirəm ki, polisin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar eyni zamanda Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının da ekspertizasından keçərək müsbət rəy alınmışdır. Bu beynəlxalq orqanın rəyinə görə «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu insan hüquqları sahəsində Beynəlxalq standartlara tam cavab verir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyada təsbit olunan hüquq və azadlıqların etibarlı təminatı DİO-da sahəvi normativ hüquqi aktların qəbuluna da zərurət yaradır. Baxmayaraq ki, beynəlxalq təcrübədə sahəvi orqanların fəaliyyətinin tənzimlənməsində qanunlara üstünlük verilir, lakin qanunvericilik sisteminin iyerarxiyasında öz hüquqi qüvvəsinə görə ali olan Konstitusiya və qanunlarımızın səmərəli realizə olunmasında bəzən qanunqüvvəli aktların da özünəməxsus rolu vardır. Əsas odur ki, insan hüquq və azadlıqlarına toxunan bu aktların qəbulu şəffaflıq prinsiplərinə uyğun olsun.

Həmçinin, müasir insan hüquqları konsepsiyasına əsasən daxili işlər orqanlarında həyata keçirilən hüquqyaratma fəaliyyəti təbii hüququn¹ (məs.: yaşamaq hüququ,

¹ Təbii hüquq - hər kəsin doğulduğu andan malik olduğu hüquq və azadlıqlar. İnsan hüquqları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.

azadlıq hüquq və s.) pozitiv hüquqa² (məs.: dövlət qulluğuna girmək, seçkilərdə iştirak etmək hüququ və s.) nisbətən aliliyi prinsipinə də əsaslanmalıdır³. Daxili işlər orqanları öz səlahiyyətləri daxilində qanuntabeli normativ hüquqi aktlar qəbul etmək ixtiyarına malikdirlər. Məsələn:

1. Əsasnamə;
2. Təlimat;
3. Qayda;
4. Nizamnamə.

Qeyd edilən normativ-hüquqi aktlar DİN-in qərarları ilə təsdiq edilir.

Bu zaman DİO-nun hüquqyaratma fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulan insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına ciddi əməl olunur. Bu mənada daxili işlər orqanları tərəfindən qəbul olunan normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, dövlətimizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq aktlara, qanunlara, Prezidentin fərmanlarına və Nazirlər Kabinetinin qərarlarına uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə həmin aktların layihələri hüquqi ekspertizadan keçirilir. Daxili işlər orqanlarının qəbul etdiyi hüquqi aktlar lokal xarakter daşdığından onların insan hüquqları standartlarına uyğun olmasına şübhə ilə yanaşıla bilməz. Belə ki, daxili işlər orqanları tərəfindən qəbul olunan və insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına toxunan normativ hüquqi aktların Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət qeydiyyatına alınması əsas şərtlərdən biridir. Həmin normativ hüquqi aktlarının demokratikliyi, insan hüquqlarına və ümumilikdə qanunçuluğun prinsiplərinə uyğunluğu yoxlanıldıqdan sonra onlar dövlət qeydiyyatına alınır və xüsusi şəhadətnamə verilir⁴.

Şəffaflıq prinsipi əsasında DİO-da qəbul olunan bu aktlar nə qədər qanunçuluq və insan hüquqlarının aliliyi prinsipinə cavab versə də, lakin hesab edirik ki, belə aktların çoxluğu hüquqtəbiiqetmə praktikasında müəyyən çətinliklər, kolliziyalar yaradır. Çoxsaylı qərarlar, əmrlər, təlimlər və s. hər şeyi artıq xırdalılıqları ilə nizamlayır və

² Pozitiv hüquq - dövlətin normativ hüquqi aktlarında təsbit edilən hüquq normalarının sistemi. İnsan hüquqları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.

³ İnsan hüquqları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2013.

⁴ «Azərbaycan Respublikasında normativ hüquqi aktların dövlət uçotu və qeydiyyatı haqqında Əsasnamə. «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı. Bakı, 2005.

imkan vermirlər ki, ən cüzi məsələləri icraçılar həll edə bilsin, digər bir tərəfindən qanunverici aktların DİN əmrləri ilə elan edilməsi DİO əməkdaşları arasında elə təsəvvür yarada bilər ki, guya qanun DİN əmri ilə elan olunduğuna görə qüvvəyə minir. İnsan hüquq və azadlıqları sahəsində qüvvədə olan əsassız nəhəng normativ baza uzlaşmasının yoxluğuna və bəzən qanunverici və idarə normativ-hüquqi aktları arasında ziddiyyətə, hətta idarədaxili hüquqi tənzimləmə sisteminin özündə də ziddiyyətlərə gətirir. Bununla əlaqədar idarə hüquq yaradıcılığında qanunvericilik normalarının təkrarçılığı xoşagəlməz haldır. Məhz buna görə də, xarici ölkələrin təcrübəsində sahəvi orqanların fəaliyyətinin tənzimlənməsində daha çox üstünlük qanunlara verilir. Sahəvi orqanlar isə bu aktların rəsmi interpretasiyasını həyata keçirir. Zənnimcə bizim də bu barədə dərinlən düşünməyimiz zəruridir.

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartları adekvat əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda ölkəmizin əsas qanununda belə bir mütərəqqi müddə nəzərdə tutulmuşdur: «Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir» (maddə 12, II hissə). Bununla da, ilk dəfə olaraq Azərbaycanın konstitusiya tarixində ölkəmizdə insan hüquqlarının müdafiəsi dövlətdaxili hüquqla yanaşı, beynəlxalq hüququn da müdafiə obyektinə kimi qəbul olundu⁵. Bu kontekstdə Konstitusiyanın tələbinə müvafiq olaraq daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara tam əməl olunmalıdır.

Gəlin etiraf edək ki, sovetlər hakimiyyəti dövründə biz heç vaxt düşünə bilməzdik ki, nə vaxtsa xarici ölkələrdən bir neçə ekspertdən ibarət olan qrup gəlib Azərbaycanda polis orqanlarında müvəqqəti saxlama təcridxanalarında olan vəziyyəti yoxlayacaq. Lakin bu gün bu, bizim reallığımızdır.

Aktual problemlərdən biri normayaradıcılığında, xüsusən də DİN sistemi sahəsində, beynəlxalq standartların (məsələn, birbaşa hüquq-mühafizə fəaliyyəti, insan hüquqlarının qorunması) həyata keçirilməsidir. Bu cür standartlar AR əkcə beynəlxalq sahələrində yox, (onların prioriten rolu kifayət qədər aydındır), həm də tövsiyə

⁵Hüseynov L. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq müqavilələrin Azərbaycan Respublikasında implementasiyası məsələləri. İnsan hüquqları. Bülleten. Bakı, 1998, № 1, səh. 32-27.

xarakterli bir sıra beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunub, lakin AR tərəfindən rəsmən bəyənilib və qəbul edilmişlər.

AR Konstitusiyası ölkə qanunları üzərində beynəlxalq hüququn prioritetini müəyyən edərək, DİO tərəfindən beynəlxalq hüquq normalarının geniş tətbiqi üçün real şərait yaratdı. DİO fəaliyyətinin hüquqi əsasları sistemində beynəlxalq-hüquq aktlarının xüsusiyyəti ondadır ki, sərbəst hüquq blokunu təmsil edərək, beynəlxalq hüquq normaları eyni zamanda AR milli hüququnda geniş tətbiq olunurlar və hal-hazırda AR hüquq sisteminin tərkib hissəsidirlər. Bundan başqa, **dövlətdaxili** normalarla AR beynəlxalq sazişləri ilə təyin olunmuş beynəlxalq normalar arasında fikirayrılığı yarandıqda, üstünlük sonunculara verilir. Hal-hazırda beynəlxalq normativ-hüquqi aktların kifayət qədər geniş şəbəkəsi mövcuddur. BMT egidası altında cinayət mühakiməsi sahəsində və hüquq-mühafizə fəaliyyəti sistemində insan hüquqları və onların zəmanətləri haqqında müddəaları olan **çox saylı** normativ aktlar (həm mütləq, həm də tövsiyə xarakterli) hazırlanıb qəbul edilmişdir. Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində insan hüquqlarına dair beynəlxalq səviyyədə mövcud olan standartların əsas hissəsi beynəlxalq paktlarda və konvensiyalarda, müxtəlif bəyannamələrdə, minimal qaydalarda və əsas prinsiplərdə nəzərdə tutulmuşdur. Birlikdə bu normalar polis fəaliyyətində insan hüquqları, azadlıqları və insan ləyaqətinə hörmətin təmin olunmasının tam və hərtərəfli beynəlxalq hüquqi çərçivələrini təşkil edir. Onların bir çoxu elmi və praktiki maraq kəsb edir. Beynəlxalq-hüquq xarakterli sənədlərin sayı və onların milli səviyyədə icrası effektivliyinə dair narahatlıqlar sürətlə artmaqdadır. Onlardan bəzilərini, birbaşa DİO fəaliyyətinə aidiyyəti olanları sadalayaq: «HMO vəzifəli şəxslərin davranış Kodeksi» (1979), «Asayişin qorunmasında vəzifəli şəxslər tərəfindən güc və odlu silah tətbiqinin əsas prinsipləri» (1990), «Məhbuslarla rəftarın minimal standart qaydaların effektiv həyata keçirilməsi prosedurları» (1984), «İşgəncə və digər ləyaqəti alçaldan, qəddar və qeyri-insani rəftar və cəza növlərindən bütün şəxslərin müdafiəsi haqqında bəyannamə» (1975) və s. Bütövlükdə məsələn, hüquq-mühafizə fəaliyyətinin vacib prinsiplər sistemini təcəssüm edən Kodeksin müddəaları AR qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır, lakin həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan orada olan bir sıra vurğulanmalara diqqət yetirmək məqsədəuyğun olardı. Sadalanmış

sənədlərə görə universal xarakter almış fundamental müddəalar arasında bəzilərini qeyd edək: hər bir insanın ləyaqət və hüquqlarını dəyişməz olaraq müdafiə etmək və onlara hörmət etmək (HMO vəzifəli şəxslərin davranış Kodeksi, maddə 2), İşgəncə və digər ləyaqəti alçaldan, qəddar və qeyri-insani rəftar növlərinə və ya müstəsna hallarda (müharibə, siyasi sabitsizlik və s.) buna bəraət qazandırmamaq (Kodeksin 5 m.); məcburiyyət qarşısında güc və odlu silah tətbiq etməzdən əvvəl öz funksiyalarını icra edərkən mümkün qədər qeyri-zorakı vasitələrdən istifadə etmək (Əsas prinsiplərin 4 m.); qeyri-qanuni olaraq güc və silahı istifadə etməkdən imtina edən və ya digər şəxslər tərəfindən belə tətbiq barədə məlumat vermiş vəzifəli şəxsə dair cəza və intizam ölçülərini tətbiq etməmək (əsas prinsiplərin 25 m.).

Bu beynəlxalq aktlar İnsan hüquqlarına dair ümumi Bəyannamə (10.12.1948), İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt və Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt (19.12.1966) kimi ümumi qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq aktları əsasında yaradılmışdır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında daxili işlər orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən, dövlətin Konstitusiyasına və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun olan, beynəlxalq qurumlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilən normativ hüquqi baza formalaşmışdır.

2. İNSAN HÜQUQLARININ TƏMINATI SAHƏSİNDƏ POLISIN TƏYİNATI VƏ FƏALİYYƏTI.

İnsan həyatının gedişindən asılı olmayaraq elə hüquq və azadlıqlar var ki, hətta onları ən ekstremal şəraitdə belə pozmaq olmaz. O şərait ekstremal adlandırıl ki, o gözlənilməz surətdə dəyişərək, tam və ya qismən insanın nəzarətindən çıxır və əhalinin böyük qrupunun və hətta bütünlükdə cəmiyyətin həyatına ölüm təhlükəsi yaradır.

Ekstremal şərait təbiət və sosial böhranlar nəticəsində yaranır, bu vaxt müəyyən insanların və yaxud bütünlükdə cəmiyyət üzvlərinin imkanları qəti surətdə məhdudlaşır.

Dövlətin əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də hüquq-mühafizə fəaliyyətidir və bu fəaliyyət şəraitdən asılı olmayaraq beynəlxalq hüquq normalarına və milli qanunvericiliyə tam uyğun şəkildə həyata keçirilməlidir.

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və təminatı bütövlükdə hüquq-mühafizə orqanları sisteminin, eləcə də, hər bir polis əməkdaşının vəzifəsidir. Hər bir polis əməkdaşı dərk etməlidir ki, onların hər birinin fərdi davranışı əhalidə bütünlüklə polis orqanları barədə rəyin formalaşmasına təsir göstərir.

İnsan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi kifayət qədər nəzəri biliklərə malik olmaqdan və həmçinin onların hüquq-mühafizə fəaliyyəti zamanı düzgün tətbiq edilməsindən asılıdır.

Polis əməkdaşları öz vəzifələrini həyata keçirərkən ayrıca əmr və ya göstəriş gözləmədən əməkdaşlıq etməyə, qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə və bir-birinə hərtərəfli kömək etməyə borcludurlar.

Polis əməkdaşı hər hansı şəxsə müraciət edərkən adını, soyadını, rütbəsini bildirməli və xidməti vəsiqəsini göstərməklə özünü təqdim etməlidir.

Polis əməkdaşı öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən bilavasitə və birbaşa rəisinə tabedir. Açıq-aşkar qanuna zidd əmr və ya göstəriş aldıqda polis əməkdaşı qanunu rəhbər tutmalı və bu barədə polisin rəhbərliyinə məlumat verməlidir. Açıq-aşkar qanunsuz əmri və ya göstərişi icra etməmək məsuliyyətə səbəb olmur. Belə əmri və ya göstərişi icra edən polis əməkdaşı isə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının ekstremal şəraitdə davranma, eləcə də ictimai qayda pozuntularının qarşısının alınması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi prosesində potensial təhlükə mənbələrini aşkar edib zərərsizləşdirilməsində polis əməkdaşlarının konkret fəaliyyətinin əsasları, hüquqları və vəzifələri vardır.

Hər bir polis əməkdaşı bilməlidir ki, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində onun fəaliyyətinin əsaslarını aşağıdakılar təşkil edir:

I. Polis öz vəzifələrini yerinə yetirərkən irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən,

əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və qanuni mənafələrini hüquqa zidd əməllərdən qoruyur.

II. Polisin hər hansı şəxslə insanın ləyaqətini alçaldan şəkildə rəftar etməsi yolverilməzdir. Cinayət törədən və ya törətməkdə şübhələnən şəxsləri məlumat verməyə və ya cinayət əməlini törətməkdə təqsirini etiraf etməyə məcbur etmək, bu məqsədlə onları və digər şəxsləri hədələmək, işgəncəyə məruz qoymaq, onlara hər hansı fiziki və ya mənəvi təsir göstərmək qadağandır.

III. Şəxsin hüquq və azadlıqlarına qarşı polis tərəfindən bu Qanunla nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada yol verilir.

IV. Hər hansı şəxsin hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıldıqda polis əməkdaşı məhdudlaşdırmanın əsaslarını və səbəblərini, habelə bununla əlaqədar həmin şəxsin hüquq və vəzifələrini ona izah etməlidir.

V. Polis tutulan və ya həbsə alınan şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

VI. Şəxsin hüquqları, azadlıqları və qanuni mənafələri polis əməkdaşları tərəfindən pozulduqda polis orqanı həmin şəxsin pozulmuş hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafələrinin bərpa olunması üçün zəruri tədbirlər görməyə, vurulan ziyanı ödəməyə borcludur.

VII. Polis əməkdaşlarının qanuna zidd hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan qaydada ödənilir.

Polisin hüquqları.

Üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

1) hər bir şəxsdən cinayətlərə və digər hüquqpozmalara, şəxsiyyət və ictimai asayiş üçün təhlükə törədən və onlara şərait yaradan hərəkətlərə son qoyulmasını tələb etmək;

- 2) cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhə edilənlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün sənədlərini yoxlamaq;
- 3) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada cinayət və ya digər hüquqpozma törətmiş, yaxud törədilməsində şübhələnilən şəxsi tutmaq;
- 4) cinayətin və digər hüquqpozmanın törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət və qeyri-dövlət orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə, təşkilatlara, siyasi partiyalara, ictimai birliklərə, həmkarlar ittifaqları təşkilatlarına və vəzifəli şəxslərə baxılması məcburi olan təqdimatlar vermək;
- 5) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yaşayış binalarına və ya digər tikililərə, torpaq sahələrinə, müəssisə, idarə, təşkilatların ərazilərinə və tikililərinə daxil olmaq;
- 6) xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayəndəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitələri istisna edilməklə, son zərurət vəziyyətində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus olan nəqliyyat vasitələrində hadisə yerinə getmək, təcili tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxsləri tibb müəssisələrinə çatdırmaq və cinayət törətmiş şəxsləri təqib etmək üçün bu nəqliyyat vasitələrindən istifadə etmək (belə hallarda nəqliyyat vasitələri sahiblərinin tələbi ilə onlara dəymiş ziyan polis tərəfindən ödənilməlidir);
- 7) dəbilqə, qalxan, zirehli köynək və digər fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək;
- 8) bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada və hallarda fiziki qüvvə işlətmək, habelə xüsusi vasitələr və odlu silah saxlamaq, gəzdirmək və onları tətbiq etmək.

Polisin vəzifələri.

I. Polis əməkdaşının ümumi vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) hazırlanan cinayət və ya digər hüquqpozmaların qarşısının alınması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görmək;
- 2) cinayət və ya digər hüquqpozmalar törətmiş şəxsin tutulması və polisə gətirilməsi üçün tədbirlər görmək;

- 3) cinayətin baş verdiyi hadisə yerinin mühafizəsini təşkil etmək və şahidlərin müəyyənləşdirilməsi üçün tədbirlər görmək;
- 4) cinayətdən və digər hüquqpozmalardan, bədbəxt hadisədən zərərçəkmişlərə, həmçinin köməksiz, həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə düşmüş şəxsə kömək və ilk tibbi yardımın göstərilməsini təmin etmək;
- 5) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin hüquqlarının və qanuni mənafehlərinin pozulmamasını təmin etmək;
- 6) təbii fəlakətlər, qəzalar və digər fəvqəladə hallar baş verdikdə insanların və əmlakın xilas etmə tədbirlərində iştirak etmək;
- 7) yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirmək;
- 8) səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş davranış qaydalarına riayət etmək.
- 9) Hər hansı şəxsə müraciət edərkən polis əməkdaşı adını, soyadını, rütbəsini bildirməli və xidməti vəsiqəsini göstərməklə özünü təqdim etməlidir.
- 10) Polis əməkdaşı öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən bilavasitə və birbaşa rəisinə tabedir.
- 11) Polis əməkdaşı həmçinin tabeçilik üzrə yuxarı rəisin əmr və göstərişlərini icra etməyə borcludur.
- 12) Hər hansı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə cəlb edildikdə, polis əməkdaşı xidmət üzrə tabeliyi olmayan polisin yuxarı rütbəli şəxsinin əmr və göstərişlərini icra etməyə borcludur.
- 13) Polis əməkdaşı açıq-aşkar qanuna zidd əmr və ya göstəriş aldıqda qanunu rəhbər tutmalı, bu barədə polisin rəhbərliyinə məlumat verməlidir.
- 14) Açıq-aşkar qanunsuz əmri və ya göstərişi icra etməmək məsuliyyətə səbəb olmur. Belə əmri və ya göstərişi icra edən polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

3. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminində polisin səlahiyyətləri.

Tarixən hər bir cəmiyyətin ən böyük problemlərindən biri xarici təhlükəsizlikdən daha çox daxili təhlükəsizliyin təmin edilməsi olmuşdur. Çünki, zəruri hallarda xalq vahid ideya ətrafında birləşərək xarici düşmənlərə qarşı vahid güc nümayiş etdirə bilsə də, daxili çəşqınlıq, xaos və iğtişaşlar qarşısında aciz qalmışdır. Belə hallarda dövlətin və xalqın ümid və sığınacaq yeri təbii ki, polis və belə təyinatlı digər strukturlar olur. Bu da onu deməyə əsas verir ki, polis nəinki cəmiyyətin mühafizəçisi, həm də onun mövcudluğu əsasıdır. Polisin üzərinə düşən bu məsuliyyət və etimadın doğruldulmasını təmin etmək üçün hər bir dövlət konstitusiya və qanunlarla polis əməkdaşlarına müəyyən səlahiyyətlər verir.

Səlahiyyət polis əməkdaşını digər insanlardan fərqləndirən xüsusi imkanlardır. Lakin, bu imkan hüdudsuz və şəxsi iradəyə əsaslanan realizə mexanizminə malik deyildir. Hər bir səlahiyyət müəyyən çərçivədə və qanunla müəyyənleşmiş hallarda həyata keçirilməlidir.

Polis tərəfindən fiziki qüvvənin tətbiqi.

Cəmiyyətdə qanunçuluğun mühafizəsi sahəsində polisə verilmiş səlahiyyətlərdən biri də fiziki qüvvənin tətbiqidir. Polis əməkdaşının müəyyən hallarda və məhdudiyyətlərlə gücün tətbiqi səlahiyyəti ilə bərabər bu səlahiyyətləri qanuni və səmərəli həyata keçirmək məsuliyyəti də yaranır. Bu kontekstdən yanaşaraq, beynəlxalq-hüquqi aktlarda gücün tətbiqinin zərurilik və mütənasiblik prinsipləri əsas götürülərək, aşağıdakı standartlar təsbit olunmuşdur:

-Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları yalnız ciddi zərurət və xidməti vəzifənin icrası tələbi həddində güc tətbiq edə bilərlər (Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının Davranış Məcəlləsi, maddə 3).

-Polis əməkdaşları xidməti vəzifələrini icra edərkən məqsədə nail olmaq üçün qanunla müəyyən edilmiş istənilən vasitədən istifadə edə bilər. Lakin güc vasitələrindən istifadə edərkən polis əməkdaşları zəruri olandan artıq güc tətbiq etməməlidirlər («Polis haqqında» Bəyannamə, maddə 12).

Azərbaycan Respublikasında göstərilən sahədə polis əməkdaşlarının fəaliyyətini tənzim edən əsas qanunvericilik aktlarından biri olan «Polis haqqında» Azərbaycan

Respublikasının qanununun 26-cı maddəsində gücün tətbiqi halları aşağıdakı kimi göstərilmişdir:

1. hazırlanan və ya törədilən cinayətin qarşısı alındıqda;
2. inzibati xətanı və ya cinayəti törədən şəxs tutulduqda;
3. hər hansı hüquqpozmanın törədilməsində güc işlədildikdə.

Polis əməkdaşı tərəfindən xüsusi vasitələrin tətbiqi.

Polis əməkdaşı tərəfindən xüsusi vasitələrin tətbiqi də mütənasiblik və zərurilik kimi beynəlxalq-hüquqi prinsiplərin əsas götürülməsi ilə tətbiq olunur və Azərbaycan Respublikasında polisin bu fəaliyyətinin realizəsi «Polis haqqında» qanunun 26-cı maddəsi və digər qanun qüvvəli aktlarda (əsasən DİN-in müvafiq əmrləri) tənzim olunur. Adı çəkilən qanuna görə xüsusi vasitələr yalnız aşağıdakı hallarda tətbiq edilə bilər:

- 1) insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın və ya digər zorakılıq edildikdə;
- 2) qiyam və ya kütləvi iğtişələr baş verdikdə;
- 3) girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, tikililər, qurğular, torpaq sahələri və nəqliyyat vasitələri azad edildikdə;
- 4) yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların binalarına qrup halında basqın dəf edildikdə;
- 5) müqavimət göstərən və ya insan həyatı və sağlamlığı, habelə mülkiyyət əleyhinə cinayət törədən şəxs yaxalandıqda və ya qaçmağa cəhd göstərdikdə;
- 6) tutulan şəxs tərəfindən silahlı müqavimət göstərildikdə və ya göstərəcəyinə ehtimal etməyə kifayət qədər əsas olduqda;
- 7) cinayət törədilməsində şübhələndiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə, yaxud ömürlük azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısını aldıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə;
- 8) ictimai-təhlükəli əməl törətmiş şəxsi tutub polisə gətirərkən onun müqavimət göstərə biləcəyi və ya qaçma ehtimalı olduqda;

- 9) həbs olunanları müşayiət etdikdə;
- 10) şəxsin təhlükəli hərəkətləri ilə özünə və ya ətrafındakılara zərər yetirə biləcəyi ehtimalı olduqda;
- 11) ictimai-təhlükəli əməl törətmiş şəxs tutularkən onu binadan, nəqliyyat vasitəsindən çıxmağa məcbur etdikdə;
- 12) sürücü öz hərəkətləri ilə insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaratdıqda, nəqliyyat vasitəsini dayandırmaq haqqında polis əməkdaşının aşkar olan dayanma tələbinə tabe olmadıqda və onun saxlanılmasına başqa imkan olmadıqda (məcburi dayandırma vasitələri).

Polis əməkdaşı tərəfindən odlu silahın tətbiqi.

Odlu silahın tətbiqi polis əməkdaşının müstəsna səlahiyyəti olub, insanların ayrılmaz hüququ olan yaşamaq hüququnun məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və beynəlxalq-hüquqi aktlarla dairəsi məhdudlaşdırılmış və konkret müəyyənləşdirilmiş hallarda həyata keçirilir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsində yaşamaq hüququ təsbit edilmiş və onun məhdudlaşdırılması hallarına çox həssas yanaşılmışdır. Həmin maddədə təsbit olunmuşdur ki, «hər kəsin yaşamaq hüququ vardır». Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərinin öldürülməsi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır. Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla, insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Polis əməkdaşının odlu silah tətbiq edilməsinin əsasları və hallarını Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» qanunu özündə təsbit edir. Qanuna görə polis əməkdaşı odlu silahı təhlükə və xəbərdarlıq signalı verdikdə, habelə yardım çağırırdıqda, həmçinin aşağıda göstərilən hallarda tətbiq edə bilər:

1. insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın və ya digər zorakılıq odlu silah işlədilməklə törədildikdə;
2. qiyam və kütləvi iğtişələr odlu silah işlədilməklə törədildikdə;

3. girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, tikililər, qurğular, torpaq sahələri və nəqliyyat vasitələri azad edilərkən, qarşı tərəf əməli odlu silahdan istifadə etməklə törətdikdə;

4. yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların binalarına qrup halında silahlı basqın dəf edildikdə;

5. cinayət törətməkdə şübhəli şəxs qismində tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə və yaxud ömürlük azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzaya məhkum edilmiş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısını aldıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə;

6. insan həyatına qəsd olunduqda və məcburi dayanma vasitələrinin tətbiqi nəticə vermədikdə;

7. şəxs yaxalanarkən silahlı müqavimət göstərdikdə;

8. insan həyatına real təhlükə yaradan cinayətin qarşısı alındıqda;

9. odlu silahın digər şəxs tərəfindən ələ keçirilməsinin qarşısı alındıqda;

10. insana hücum edən və ya real təhlükə yaradan heyvan məhv edildikdə.

Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı polis əməkdaşları müvafiq vəzifələri daşıyır. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı vəzifələrini həyata keçirən polis əməkdaşı:

1) insana qarşı fiziki qüvvə, xüsusi vasitələri və ya odlu silahı yalnız son zərurət və ya zəruri müdafiə vəziyyətində, bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıq dərəcəsindən və ya onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq etməlidir;

2) odlu silah işlətməklə basqın edildiyi və ya silahlı müqavimət göstərildiyi hallar istisna olmaqla, fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah qadınlara, azyaşlılara, yanında azyaşlı olan, əlilliyi, sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu və digər fiziki və psixi qüsurları aşkar bilinən şəxslərə qarşı, habelə insanların toplaşdığı yerlərdə kənar şəxslərin zərər çəkə biləcəyi hallarda odlu silahı tətbiq etməməlidir;

3) yalnız real təhlükənin qarşısı alınarkən odlu silah tətbiq edə bilər;

- 4) odlu silahı tətbiq etməzdən əvvəl şifahi xəbərdarlıq etməli və ya xəbərdarlıq etməli və ya xəbərdarlıq atəşi açmalıdır (qəfil, yəni birbən-birə gözlənilməz hücum baş verərsə, habelə hücum üçün odlu silahdan, mexaniki nəqliyyat vasitəsindən, təhlükə yaradan yırtıcı, vəhşi və ya başqa heyvandan istifadə olunarsa, polis əməkdaşı xəbərdarlıq etmədən odlu silahı tətbiq edə bilər);
- 5) fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edilməsi nəticəsində zərərçəkənlərə tibbi yardımın göstərilməsini təmin etməlidir;
- 6) odlu silahın tətbiq edildiyi yerin dəyişdirilməmiş saxlanılmasına çalışmalıdır;
- 7) fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah tətbiq etdiyi hallar barəsində polis əməkdaşı dərhal xidmət etdiyi və ya odlu silahın tətbiq edildiyi ərazinin polis orqanına yazılı məlumat verməlidir;
- 8) fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edilməsi barədə 24 saat ərzində müvafiq prokurora yazılı məlumat verməlidir.

Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi yaranmış təhlükəyə mütənasib olmalıdır. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi zamanı hər hansı şəxsin həyatdan məhrum edilməsi yaşamaq hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

Polis əməkdaşı tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edildiyi hər bir halda müvafiq polis orqanında xidməti yoxlama aparılmalı və fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın qanunauyğunluğu barədə müvafiq rəy verilməlidir.

İnsanın anatomik bütövlüyünə müxtəlif dərəcəli xəsarətlər yetirməklə dağıdıcı təsir göstərə bilən və ya özünü doğrultmayan yüksək təhlükə mənbəyi olan xüsusi vasitələrin polisin sərəncamına verilməsi qadağandır.

Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın qanunsuz tətbiqinə yol verən polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş məsuliyyət daşıyır.